

STIPAN TROGRLIĆ,
*ODNOSI KATOLIČKE CRKVE U ISTRI I JUGOSLAVENSKE
DRŽAVNE VLASTI 1945. – 1954.,*

Pazin, 2008., 427 str.

U Pazinu je u izdanju kuće Josip Turčinović 2008. objavljena knjiga istarskog povjesničara Stipana Trogrlića pod naslovom *Odnosi Katoličke crkve u Istri i jugoslavenske državne vlasti 1945. – 1954.* Monografija, nastala na temelju autorove doktorske disertacije, logičan je slijed njegovih dosadašnjih brojnih objavljenih članaka na temu Katoličke crkve u Istri u XIX. i XX. st. Trogrlić je u knjizi nastojao objektivno, oslanjajući se ponajprije na civilno i crkveno arhivsko gradivo, obraditi kompleksan i nedovoljno obrađen problem specifičnosti istarske katoličke zbilje u dijalogu s novom, jugoslavenskom vlašću u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do regulacije granica s Italijom Londonskim memorandumom 1954. godine.

Upoznavši kroz prvo poglavlje čitatelja s historiografskim rezultatima i stanjem izvora vezano uz poslijeratnu Crkvu u Istri, Trogrlić je u drugom poglavlju, *Katolička crkva i poslijeratni svijet* dao širu sliku položaja katoličkih struktura u novonastalim poratnim uvjetima. Već nakon konferencije u Potsdamu (srpanj – kolovoz 1945.) američki je predsjednik Truman obećao vojnu i ekonomsku pomoć svim zemljama radi obrane od ruske komunističke opasnosti, te je time svijet podijeljen na dva bloka, kapitalistički i komunistički. Da je zapadni blok bio mnogo prihvatljiviji Crkvi, dokazuje i Dekret Svetog oficija od 1. srpnja 1949. u kojem je papa Pio XII. katehetskom metodom pisanja i odgovora izrekao osudu komunizma. Drugi je dio dekreta, za sve one koji su priznavali, branili i(li) propagirali materijalistički i protukršćanski komunistički nauk, predviđao ekskomunikaciju iz Crkve, što se posebno odnosilo na zemlje "socijalističkog bloka". Prijetnja izopćenjem, piše Trogrlić, nije dovela do željenog povratka masa Crkvi, a dok je Crkva bila "zaokupljena frontalnim sukobom s komunizmom, pojavio se jedan drugi, suptilniji neprijatelj. Na krilima potrošačkog kapitalizma koji nije čuo sve ideologije, i kojemu je kršćanstvo jedna od ideologija, u SAD i zapadnoj Europi dolazi do razaranja tradicionalnih, kršćanskih vrednota i načina života iznutra."

U zemljama Istočnog bloka prvih poratnih godina komunističke su se partije u nastojanju da eliminiraju utjecaj Sv. Stolice služile metodom *divide et impera* osnivanjem prorežimski orijentiranih svećeničkih udruženja. Stoga je Pio XII. mogućnost širenja komunizma demokratskim slobodama, izborima, na Zapad gledao kao prijetnju ne samo za plan rekristijanizacije društva nego i za samu slobodu Svete Stolice. Trogrlićev zaključak da je u vrijeme hladnog rata Pio XII. zauzeo neutralnu poziciju, može se promatrati samo u usko religioznim načelima u odnosu na kapitalistički i komunistički tabor, ali veoma teško kroz prizmu vatikanske međunarodne politike.

Treće poglavlje, *Državne i crkvene strukture u Istri 1945. – 1954.*, autor je otvorio prikazivanjem organizacije narodne vlasti tijekom rata 1943. – 1945. godine. U tom razdoblju, točnije potkraj kolovoza 1943., osnovan je Okružni NOO (Narodnooslobodilački odbor) za Istru, koji 13. rujna iste godine proglašava priključenje Istre Hrvatskoj. Nakon završetka rata Oblasni NO, podijeljen na kotare i gradove, bio je mjerodavan za sudstvo i policiju, čime je preuzeta kontrola nad cjelokupnim društvenim, političkim i gospodarskim životom Istre, s izuzetkom Pule. Trogrlić ističe da je kod nove vlasti bila prisutna samovolja, bahatost, nekompetentnost i nepoštivanje zakona, te ukazuje na nemoć naroda pred tajnom jugoslavenskom policijom, OZNA-om, koja je na (ne)osnovane sumnje reagirala premetačinom stanova i uhićivanjem potencijalnih narodnih neprijatelja.

Na području dviju istarskih biskupija, Tršćansko-koparske, pod čijom se ingerencijom nalazila središnja i sjeverna Istra, i Porečko-pulske, krajem rata živio je 233.401 katolik. Oba su biskupa bila Talijani, a unatoč više nego dvostrukom broju Hrvata nego Talijana, prema tajnom popisu 1933. godine, talijanskih je svećenika bila znatno više. Tijekom prve dvije poratne godine Crkva u Istri doživjela je velike promjene; pod pritiskom državnih vlasti i neslaganja s društveno-političkom i gospodarskom situacijom, talijanski svećenici masovno će, zajedno s porečko-pulskim biskupom Radossijem, napustiti poluotok. Hrvatski svećenici, pak, nastavili su u poraću s radom i društvenim-medijskim djelovanjem, ponajprije kroz vjerski list *Gore srca*, koji je 4. travnja 1946. pokrenulo Društvo Sv. Mohora za Istru, s Božom Milanovićem kao glavnim urednikom. Uredništvo lista uz religijske se teme bavilo i političkim pitanjima, podržavajući jugoslavensku vlast u priključenju Istre.

Nakon talijanske ratifikacije Pariškog mirovnog ugovora 15. rujna 1947. Crkva u Istri doživjela je organizacijske promjene, pa su tako od Tršćansko-koparske i Porečko-pulske biskupije stvorene apostolske administrature. Trogrlić pažnju pridaje kako tim administrativnim, tako i unutarnjim crkvenim promjenama i neslaganjima, posebice u nacionalnom kontekstu.

Katolička crkva i borba za sjedinjenje Istre s Hrvatskom 1945. – 1947. naslov je četvrtog poglavlja knjige. Čitatelj biva prvotno upoznat s nacionalno-političkim radom Crkve pod Italijom, s posebnim naglaskom na neravnopravan položaj hrvatskih i slovenskih svećenika. Vjerski obredi na staroslavenskom i hrvatskom jeziku bili su pod neprestanim napadima fašističke vlasti. Hrvatski su se svećenici, nadalje, morali često zadovoljiti položajem upravitelja župa, a istarski su biskupi bili primoravani primiti u župe talijanske svećenike, koji često nisu znali hrvatski jezik. Nepovjerenje prema talijanskoj hijerarhiji u rješavanju istarskih vjerskih problema izravno su pokazali hrvatski i slovenski svećenici poslavši spomenicu *Desideratu* Vatikanu. Brigu za očuvanje nacionalnog identiteta hrvatski će svećenici pokazati i u ratnoj stihiji, podržavajući oslobađanje Istre i čitave Julijske krajine od fašističke okupacije i njeno sjedinjenje s Kraljevinom Jugoslavijom. U tom smjeru već u proljeće 1942. organizatori NOP-a dolaze u kontakt s dijelom hrvatskih svećenika, s čime se crkveni vrh nije slagao. Tršćansko-koparski biskup Santin u pastirskom pismu upućenom slavenskom stanovništvu prije kapitulacije Italije izražava zabrinutost zbog odlaska mladih u ateistički NOP.

Unatoč predrasudama i nepovjerenju između dvaju različitih idejnih svjetonazora, od Romelove ofenzive 1943. do kraja 1944., unutar vodstva NOP-a prevladava pozitivan odnos prema svećenicima. Sa završetkom tog razdoblja dolazi, prema Trogrliću, do "promjene u retorici predstavnika NOP-a prema svećenicima, u skladu s buđenjem i naglim jačanjem staljinističkih snaga u NOP-u, koje se žele, uvjerenе u skorbu pobjedu osloboditi 'nepotrebnih' suputnika". Najvažnija osoba u pregovorima istarske Crkve i nove jugoslavenske vlasti bio je svećenik Božo Milanović, kojeg autor predstavlja kao najznačajniju osobu istarske povijesti XX. st. Jugoslavenskom vodstvu postalo je jasno da će se o pitanju Julijske krajine pregovarati na Pariškoj mirovnoj konferenciji, na kojoj će bitnu ulogu imati i predstavnici istarskog svećenstva. Tako je u Trstu 16. srpnja 1945. održan sastanak između predstavnika NOP-a i Bože Milanovića; predstavnici NOP-a dobili su obećanje da će im istarsko svećenstvo u posebnoj izjavi dati podršku, a zauzvrat će NOP osigurati Crkvi u Istri privilegiran položaj u odnosu na druge krajeve Jugoslavije. Zašto se Milanović priklonio komunističkoj Jugoslaviji umjesto katoličkoj Italiji oko istarskoga graničnoga pitanja, najbolje se ogledava u njegovu već antologijskom odgovoru belgijskom novinaru za vrijeme Pariške mirovne konferencije u svibnju 1946.: "Državne granice određuju se za stoljeća, dok se režimi mijenjaju, a pod Italijom je u opasnosti život našeg naroda." Mirovnim ugovorom u Parizu 10. veljače 1947. čitava Istra, osim Bujštine i Koparštine, pripast će Jugoslaviji, dok će se područje STT-a (Slobodni teritorij grada Trsta) podijeliti tek Londonskim memorandumom 1954. godine.

O tome kako su se razvijale međunarodne diplomatsko-političke borbe za podjelu tog područja u godinama nakon Pariškog mirovnog ugovora i kakav je utjecaj u tome imao hrvatski i talijanski kler govori se u petom poglavlju (*Samo*)isključivanje crkve iz diplomatsko-političkih zbivanja. Obje strane bile su svjesne da neće uspjeti u svojim maksimalističkim zahtjevima: pripajanju čitavog teritorija STT-a. Istarsko je svećenstvo Rezolucijom u travnju 1952. osudilo nepravedno posezanje za STT-om i poduprlo jugoslavenske težnje pripajanja Istre. Londonski memorandum od 5. listopada 1954. označio je kraj desetogodišnje Tršćanske krize; Jugoslaviji je pripala čitava Istra, osim Milja, a Trst je pripao Italiji. Posljedica tih odluka po talijansko svećenstvo bio je svjestan administrator Pazinske apostolske administrature i Porečko-pulske biskupije Dragutin Nežić, koji se na talijanskom jeziku obratio talijanskim svećenicima u Istri, s pozivom da ostanu u svojim župama. No poziv je bio uzaludan te su i oni rijetki svećenici koji su nakon rata ostali na poluotoku otišli u Italiju, gdje im, prema njihovu mišljenju, neće biti ugrožene vjerske i nacionalne slobode.

U sljedećem poglavlju, *Istarska svećenička udruženja*, Trogrlić je ukazao na tradiciju hrvatskih i slovenskih svećeničkih udruženja, posebice staleške organizacije Zbora svećenika sv. Pavla, sa zajedničkim nacionalno-političkim ciljevima u smjeru ujedinjenja s Kraljevinom Jugoslavijom. Nakon rata, na sastanku istarskog svećenstva u Pazinu u srpnju 1945., osnovan je Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, koji je, među ostalim, imao ulogu promicati moralnu i materijalnu korist istarskih svećenika i naobrazbu hrvatskih istarskih đaka i sjemeništara. Staleško društvo raspušteno je odlukom vlasti u kolovozu 1947. godine, da bi se obnovilo godinu dana kasnije pod nazivom "Društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu", s Milanovićem kao predsjednikom. Biskup Nežić odobrio je djelovanje društva, no ograničavao je njegovo djelovanje na Istru, te zabranjivao svećenicima svoje biskupije da sudjeluju na sastancima sličnih udruženja izvan Istre.

Biskupskom sjemeništu i gimnaziji u Pazinu od 1945. do 1954. mnogo je pažnje posvećeno u istoimenom 7. poglavlju. Autor opisuje ustroj i važnost djelovanja tih ustanova za odgoj i obrazovanje budućih hrvatskih svećenika. Gimnazija je imala velike uspjehe i brojne polaznike do 1952., kad joj je novim državnim zakonima ukinuto pravo javnosti. Od tada su je mogli pohađati dječaci tek nakon završene osnovne osmogodišnje škole. Značilo je to dolazak težih dana za tu ustanovu, o čemu nas autor opširno informira.

Posljednjih pet poglavlja Trogrlić je posvetio prikazivanju napetih odnosa između istarskog klera i lokalnih/državnih vlasti te stalnoj represiji koja je bila sve prisutnija nakon 1947. godine. O tom zahladnjenju odnosa kazuje: "Ako je vrijeme od sredine 1945. do kraja 1946. vrijeme taktiziranja tzv. narodne vlasti prema Crkvi,

koje karakterizira sitno popuštanje i krupno stezanje, podrška narodnoj Crkvi (niže svećenstvo) i osude hijerarhije, diferencijacija među svećenicima prema nacionalnoj pripadnosti i kooperativnosti prema vlasti, onda je čitava 1947. obilježena izravnim pritiskom na Crkvu kao takvu." Jedna od ključnih, tragičnih "epizoda" u obračunavanju lokalnih istarskih vlasti s njima, nepoćudnim svećenicima, dogodila se 24. kolovoza 1947., kad je prekinuto održavanje Krizme u Lanišću, pri čemu je ubijen svećenik Miroslav Bulešić. O sudskim procesima koji su uslijedili nakon tog događaja te o odjeku u domaćoj i stranoj javnosti, autor opširno piše, ističući kako stručna ekspertiza pokazuje da se radilo o političkom pamfletu. Uslijedile su godine kada su se istarski crkveni krugovi morali nositi s ograničavanjem i onemogućivanjem njihova djelovanja, u školama, u bolnicama, pri crkvenim vjenčanjima i krštenjima; crkveni posjedi bili su ugrožavani, a svećenicima se i zbog najmanjih, katkad i banalnih, nepridržavanja zakonskih propisa sudilo i novčano ih se kažnjavalo, što Trogrlić potvrđuje sudskim dokumentima. Unatoč tomu, pa i ukidanju diplomatskih odnosa Jugoslavije s Vatikanom 1952., Katolička crkva u Istri nastavila je sa svojim djelovanjem, pod budnim okom vlasti.

Stipan Trogrlić u knjizi *Odnosi Katoličke crkve u Istri i jugoslavenske državne vlasti 1945. – 1954.* otvorio je mnoga pitanja istarske crkvene, ali svakako i političke scene prvog poratnog desetljeća. Čitatelj kroz dvanaest poglavlja upoznaje složenu istarsku realnost, isprepletenu nacionalnim i ideološkim antagonizmima, iz kojih nije bila izuzeta ni Katolička crkva. Povoljniji status unutar jugoslavenske države istarsko je svećenstvo moglo zahvaliti političkim potrebama pri krojenju istarskih granica. No na slobodno djelovanje i glasno razmišljanje istarski kler nije mogao ni smio računati, a o tome nam svjedoče brojni slučajevi pritisaka i suđenja istarskom svećenstvu. U tim su često montiranim slučajevima svećenici prokazivani kao protivnici državnog poretka. Ipak, ne treba kategorički odbaciti mogućnost da su poneki zaista i djelovali u tom, za totalitarističku Jugoslaviju, nedozvoljenu pravcu.

Milan Radošević